

**CHORVACHILIKNI RIVOJLANTIRISHDA OZUQA EKINLARIDAN
SAMARALI FOYDALANISH VA QAYTA ISHLASH USULLARIDAN SAMARALI
FOYDALANISH**

Adxamjonov Muxammad Yusuf Shuxratbek o'g'li

*Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti, Iqtisodiyot
ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

Muhammadyusufadahamjonov59@gmail.com

Ilmiy rahbar: Imomov Rustambek Davronbekovich

"Iqtisodiyot" kafedrasi dotsenti, i.f.f.d (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada chorvachilik tarmog'ini rivojlantirishda ozuqa ekinlarini qayta ishlash texnologiyalarining ahamiyati tahlil qilinadi. Ozuqa bazasini mustahkamlash, ozuqa resurslaridan samarali foydalanish hamda chorva mahsuldorligini oshirishda zamonaviy oziqlantirish strategiyalarining roli ko'rib chiqilgan. Statistik ma'lumotlar asosida chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va ozuqa resurslaridan foydalanish samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ozuqa resurslarini chuqur qayta ishlash chorva mahsuldorligini oshirish, mahsulot tannarxini kamaytirish hamda chorvachilik tarmog'ining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so'zlar: chorvachilik, ozuqa bazasi, ozuqa ekinlari, qayta ishlash texnologiyalari, yem-xashak, mahsuldorlik, iqtisodiy samaradorlik.

Kirish. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa chorvachilik sohasi aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirishda muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda dunyo miqyosida aholi sonining ortib borishi oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'paytirishni talab qilmoqda. Bu jarayonda chorvachilik mahsulotlari, xususan go'sht, sut, tuxum va boshqa mahsulotlarning ishlab chiqarish hajmini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasida chorvachilik qishloq xo'jaligining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakat iqtisodiyotida chorvachilik tarmog'ining ulushi yildan-yilga ortib bormoqda. Chorvachilik nafaqat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaydi, balki qishloq hududlarida aholi bandligini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra mamlakatda chorva hayvonlari soni yil sayin ko'payib bormoqda. Bu esa ozuqa resurslariga bo'lgan talabning ortishiga olib keladi. Chorva hayvonlarining mahsuldorligi ko'p jihatdan ularning oziqlanish darajasi bilan belgilanadi. Agar chorva hayvonlari yetarli va sifatli ozuqa bilan ta'minlanmasa, mahsuldorlik pasayadi hamda ishlab chiqarish samaradorligi kamayadi.

Shu sababli qishloq xo'jaligida ozuqa resurslarini samarali boshqarish, ularni qayta ishlash va ratsion asosida chorva hayvonlarini oziqlantirish chorvachilik tarmog'ini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Chorvachilik tarmog'ining iqtisodiyotdagi o'rni. Chorvachilik qishloq xo'jaligining asosiy tarmoqlaridan biri hisoblanadi. U aholining kundalik oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishda muhim rol o'ynaydi. Chorvachilik mahsulotlariga go'sht, sut, tuxum, jun, teri va boshqa mahsulotlar kiradi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra O'zbekistonda: qoramollar soni 14 million boshdan ortiq, qo'y va echkilar soni 23 million boshdan ortiq, yiliga 3 million tonnadan ortiq sut ishlab chiqariladi, go'sht ishlab chiqarish hajmi 2,8 million tonnaga yaqin. Bu ko'rsatkichlar chorvachilik tarmog'ining mamlakat iqtisodiyotida muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

Chorvachilikning rivojlanishi qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining oshishiga, aholi daromadlarining ko'payishiga va mamlakat oziq-ovqat xavfsizligining mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Ozuqa resurslarining chorvachilikdagi ahamiyati. Chorvachilik tarmog'ida ozuqa resurslari eng muhim ishlab chiqarish omillaridan biri hisoblanadi. Chorva hayvonlarining o'sishi, rivojlanishi va mahsuldorligi ularning oziqlanish darajasiga bog'liq. Ozuqa resurslariga quyidagilar kiradi: yem-xashak ekinlari, don mahsulotlari, silos va senaj, omuxta yem, mineral qo'shimchalar, proteinli ozuqa mahsulotlari.

Agar chorva hayvonlari yetarli miqdorda ozuqa iste'mol qilmasa, ularning mahsuldorligi kamayadi. Shu sababli chorvachilik xo'jaliklarida ozuqa bazasini mustahkamlash muhim vazifa hisoblanadi.

Ozuqa resurslarini qayta ishlash texnologiyalari. Ozuqa resurslarini qayta ishlash chorva hayvonlari tomonidan ozuqaning yaxshi o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Zamonaviy chorvachilikda quyidagi texnologiyalar keng qo'llaniladi:

Siloslash texnologiyasi. Siloslash ozuqa resurslarini saqlashning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda makkajo'xori, beda va boshqa ozuqa ekinlari maxsus sharoitda fermentatsiya qilinadi.

Silos tayyorlashning afzalliklari: ozuqaning ozuqaviy qiymati saqlanadi, uzoq muddat saqlash imkoniyati yaratiladi, chorva hayvonlari tomonidan yaxshi hazm qilinadi.

Senaj tayyorlash. Senaj yarim quruq ozuqa massasi bo'lib, maxsus texnologiya asosida tayyorlanadi. Senaj chorva hayvonlari uchun muhim energiya manbai hisoblanadi.

Omuxta yem ishlab chiqarish. Omuxta yem chorva hayvonlari uchun muvozanatli ozuqa hisoblanadi. Uning tarkibiga don mahsulotlari, proteinli qo'shimchalar, vitamin va mineral moddalar kiradi.

Xorij tajribasi. Rivojlangan davlatlar tajribasi chorvachilik tarmog'ida ozuqa resurslaridan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Ayniqsa Isroil va Germaniya davlatlarida ozuqa ekinlarini qayta ishlash texnologiyalari keng joriy etilgan. Isroilda chorvachilik yuqori texnologiyalar asosida rivojlangan. Ushbu davlatda chorva hayvonlari uchun ozuqa tayyorlash jarayonida siloslash, fermentatsiya va omuxta yem ishlab chiqarish texnologiyalari keng qo'llaniladi. Bundan tashqari, ozuqa ratsioni maxsus kompyuter dasturlari yordamida hisoblab chiqiladi. Natijada chorva hayvonlarining mahsuldorligi yuqori darajada bo'ladi. Masalan, Isroilda bir sigirdan yiliga o'rtacha 11–12

ming litr sut olinadi. Germaniyada esa chorvachilik ishlab chiqarish jarayonida ozuqa resurslarini qayta ishlashga alohida e'tibor qaratiladi. Makkajo'xori silosi, senaj va proteinli ozuqa qo'shimchalari chorva hayvonlari ratsionining asosini tashkil etadi. Germaniya fermer xo'jaliklarida ozuqa tayyorlash jarayoni mexanizatsiyalashgan bo'lib, bu ozuqa sarfini kamaytirish va mahsuldorlikni oshirish imkonini beradi.

Ushbu davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ozuqa resurslarini qayta ishlash texnologiyalarini keng joriy etish chorvachilik mahsuldorligini sezilarli darajada oshiradi.

Ozuqa resurslarini qayta ishlash usullari. Chorvachilik tarmog'ida chorva hayvonlarining mahsuldorligini oshirish ko'p jihatdan ozuqa resurslarini to'g'ri tayyorlash va qayta ishlash texnologiyalariga bog'liq. Ozuqa resurslarini qayta ishlash jarayoni ozuqaning hazm bo'lish darajasini oshiradi, ozuqaviy qiymatini yaxshilaydi va chorva hayvonlari tomonidan uning samarali o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Zamonaviy chorvachilikda ozuqa resurslarini qayta ishlashning bir necha usullari mavjud bo'lib, ular mexanik, biologik va kimyoviy usullarga bo'linadi.

Mexanik qayta ishlash usullari. Mexanik qayta ishlash usullari ozuqa resurslarini maydalash, maydalab aralashtirish yoki presslash orqali amalga oshiriladi. Bu usullar ozuqa zarrachalarining hajmini kichraytiradi va chorva hayvonlari tomonidan oson hazm bo'lishini ta'minlaydi. Eng keng tarqalgan mexanik usullardan biri maydalash usuli hisoblanadi. Bu jarayonda don mahsulotlari, makkajo'xori, arpa va boshqa ozuqa ekinlari maydalagich texnikalari yordamida mayda zarrachalarga ajratiladi. Maydalangan ozuqa chorva hayvonlarining oshqozon tizimi tomonidan tezroq hazm qilinadi.

Yana bir mexanik usul granulalash usuli hisoblanadi. Bu jarayonda maydalangan ozuqa aralashmalari maxsus press-granulyatorlar yordamida granular shakliga keltiriladi. Granulalangan ozuqa tashish va saqlash uchun qulay bo'lib, uning ozuqaviy qiymati yaxshi saqlanadi.

Biologik qayta ishlash usullari. Biologik usullar mikroorganizmlar yordamida ozuqa resurslarini qayta ishlash jarayoniga asoslanadi. Ushbu usullar ozuqaning biologik qiymatini oshirishga yordam beradi. Biologik usullarning eng keng tarqalgan turi siloslash texnologiyasi hisoblanadi. Siloslash jarayonida yashil ozuqa massasi kislorodsiz muhitda fermentatsiya qilinadi. Bu jarayonda ozuqa tarkibidagi ozuqaviy moddalar yaxshi saqlanadi.

Siloslash jarayoni odatda quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

Ozuqa ekinlarini yig'ib olish;

Ozuqa massasini maydalash;

Maxsus silos omborlariga joylashtirish;

Kislorod kirishini cheklash;

Fermentatsiya jarayonini ta'minlash.

Natijada chorva hayvonlari uchun yuqori energiyali ozuqa hosil bo'ladi. Biologik usullarning yana bir turi senaj tayyorlash hisoblanadi. Senaj yarim quruq ozuqa massasi bo'lib, u maxsus texnologiya asosida saqlanadi. Senaj ozuqaning uzoq muddat saqlanishini ta'minlaydi.

Kimyoviy qayta ishlash usullari. Kimyoviy usullar ozuqa tarkibini boyitish uchun turli kimyoviy moddalar qo'shish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda ozuqaning ozuqaviy qiymati oshadi. Masalan, mineral va vitamin qo'shimchalarini qo'shish orqali ozuqaning biologik qiymatini oshirish mumkin. Chorva hayvonlarining ratsioniga kaltsiy, fosfor, natriy va boshqa minerallar qo'shilishi ularning sog'lig'ini yaxshilaydi va mahsuldorligini oshiradi.

Ozuqa konversiyasi va iqtisodiy samaradorlik: Chorvachilik tarmog'ida ishlab chiqarish samaradorligini baholash uchun ozuqa konversiyasi koeffitsienti qo'llaniladi.

Formula: $OKK = \text{Ozuqa sarfi} / \text{Mahsulot miqdori}$

Bu yerda: OKK – ozuqa konversiyasi koeffitsienti

Ozuqa sarfi – chorva tomonidan iste'mol qilingan ozuqa miqdori

Mahsulot – olingan go'sht yoki sut miqdori

Misol: Agar 1 kg go'sht ishlab chiqarish uchun 7 kg ozuqa sarflansa: $OKK = 7/1=7$. Agar ozuqa resurslari qayta ishlanib chorva ratsioniga berilsa, bu ko'rsatkich kamayadi. Masalan: 1 kg go'sht uchun 5 kg ozuqa sarflansa: $OKK= 5 / 1 = 5$. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligining oshganligini bildiradi.

Chorvachilikda ozuqa resurslaridan samarali foydalanish. Chorvachilikda ozuqa resurslaridan samarali foydalanish uchun quyidagi choralar muhim hisoblanadi: ozuqa ekinlari ekiladigan maydonlarni kengaytirish. Ozuqa resurslarini qayta ishlash texnologiyalarini joriy etish. Ilmiy asoslangan oziqlantirish tizimini qo'llash chorva ratsionini to'g'ri tuzish zamonaviy texnologiyalarni qo'llash. Bu choralar chorvachilik tarmog'ining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo'jaligida ozuqa resurslarini qayta ishlash chorvachilik mahsuldorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Ozuqa resurslaridan samarali foydalanish chorva hayvonlarining mahsuldorligini oshiradi hamda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali chorvachilik xo'jaliklarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish mumkin. Kelgusida chorvachilik tarmog'ini rivojlantirish uchun ozuqa bazasini mustahkamlash, ozuqa resurslarini qayta ishlash texnologiyalarini keng joriy etish va ilmiy asoslangan oziqlantirish tizimini qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Statistika agentligi. Qishloq xo'jaligi va chorvachilik statistik ma'lumotlari. – <https://stat.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi. Chorvachilik tarmog'ini rivojlantirish bo'yicha rasmiy ma'lumotlar. – <https://agro.uz>
3. A. N. Toshpulatov. Chorvachilik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2019.
4. B. R. Raxmonov. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2020.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

5. R. A. Islomov. Chorvachilikda ozuqa bazasini mustahkamlash yo'llari. – Toshkent, 2017.
6. German Federal Ministry of Food and Agriculture. Livestock and Feed Management in Germany. Berlin, 2022.